

๑. นิทานแม่น้ำ

๑/๑/๑ (อุรังคทาส ผูกต้นแล)

สิทธิการ¹ จักกล่าว ตำนานแต่ ปถัมมกับ² อันเจือมา ใน³ นิทานอุรังคทาส จักออกมาให้แจ่มแก่คน
ทั้งหลาย⁴ แล ยังมี นาค⁵ สองตัวเป็นสหายกัน อยู่ หนองแส⁶ ตัว ๑ ชื่อว่า ภินทโยนากวัตตินาคอยู่หัว
หนอง ตัว หนึ่ง⁷ ชื่อว่าทนมุลลนาค อยู่ท้ายหนอง กับตัวหลานชื่อว่า ชีวายนาค

พระยานาคทั้ง ๒ ตัวนั้น ให้สัจจะแก่กัน ผิดว่า สัต⁸ ตัวใดตกหัวหนองก็ดี ตกท้ายหนองก็ดี ฮา⁹ แก่กัน
ด้วยอันเลี้ยงชีวิต จ่ง¹⁰ แบ่งปันกัน เค็ง¹¹ ฮาเอาหลานตัวชื่อว่า ชีวายนาคนั้น เป็น สากสี¹² แก่ฮาเทิน ว่า
ตั้งนี้ก็เอา ปฏิญาณ¹³ ตั้งนั้นแล้ว

ยังมีวันหนึ่ง ช้างसान¹⁴ ก็มา ขวาน (ขวาง) ตกท้ายหนอง ทนมุลลนาคแบ่ง พุด¹⁵ ขึ้น เค็ง¹⁶ ปัน
ให้ภินทโยนากวัตตินาคนั้น กินก็พออิ่ม อยู่มาวัน (๑) เหม้น¹⁷ ตัวหนึ่ง มาตกหนองภินท๑/๑/๒ (คร) โยนกวัตตินาค

1 สิทธิการิยะ หมายถึง คำอธิบายของความสำเร็จ ในตำราโบราณใช้เป็นคำขึ้นต้น

2 ปฐมกับ-ผู้ปริวรรต

3 ตามต้นฉบับโบราณ จะปรากฏ “โ” สระโอไม่มลาย ทั้งฉบับ แต่ผู้ปริวรรตใช้ “ใ” สระ โอไม่ม้วน ตามอักขรวิธีปัจจุบันเพื่อระงับความ
สับสน ซึ่งในการประกอบคำบางคำยังรักษากฎอักขรวิธีเดิมแต่เพิ่มเติมวรรณยุกต์ เช่น โก่อ (โก่อ), ใช้, โก่อ, โก่อ, โก่อ, โก่อ, โก่อ (ใหญ่) เป็น
ต้น

4 ในโบราณจาร ๑๖ ทูล่า

5 ต้นฉบับเอกสารโบราณ เขียน “น้ำ” น.นา+ไม้ขีด (เป็นตัวสะกด ก.) เพื่อป้องกันความสับสนกับคำว่า นาค อันหมายถึง โลหะผสมมี
ทองคำ เงิน ทองแดง ผสมกัน ผู้ปริวรรตจึงเขียนเป็น “นาค” ทั้งฉบับ

6 หนองแส ยังปรากฏในนิทานเรื่อง ผาแดง-นางไอ่ ทั้งยังมีเนื้อหาตอนที่นาคสองสหายขัดแย้งกัน หากแต่ เป็นสุวรรณนาค กับ สุทโธนาค
ซึ่งพระอรินยานุวัตร. (๒๕๑๗). ได้ถอดแปลชำระไว้ ใน ศูนย์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัฒนาชัย มีเนื้อความที่น่าสนใจ ดังนี้
“...บัดนี้ ยังมีนครห้อมเมืองใหญ่หนองแส เป็นมหานครที่หลวง โยชนยาวไกลล้า เป็นอากาศกว้างน้ำใหญ่พระคงคา ฟันเยอ ยมนานับบ่ออาจ
สังขยาได้ ชื่อว่า “อาโปกว้างหนองกระแสดแสนยาน” เป็นแม่น้ำทั้ง ๕ ผ่านนคร...ยังมีสุวรรณนาคเจ้าพญาใหญ่ไพโรจน์ ทั้งพญาสุทโธเสียว
สหายแฝงฝัน...พอเมื่อหลายปีแล้วเดือนดาวดับถ้าย ไปแล้ว สหายเสียวสุทโธนาคได้ตัวช้างแจกกิน...สหายสุวรรณนาคได้ตัวหมันแจกปูน
...”- จากนั้นก็เกิดการขัดแย้งกันซึ่งสอดคล้องกับการขัดแย้งที่ผู้เรื่องไว้ในตำนานอุรังคธาตุ-ผู้เรียบเรียง

7 หนึ่ง-ผู้ปริวรรต

8 สัต-ผู้ปริวรรต

9 หมายถึง เราทั้งสอง

10 หมายถึง เหลือไว้-ผู้ปริวรรต

11 หมายถึง ครึ่ง

12 หมายถึง สักขิพยาน

13 ปฏิญาณ-ผู้ปริวรรต

14 ช้างสาร-ผู้ปริวรรต

15 หมายถึง แบ่งเป็นส่วน ๆ

16 ครึ่งหนึ่ง-ผู้ปริวรรต

แบ่งพูดขึ้นไปป็นเคิ่งนี้ง ต่อทนมูลลนาคบ่พออ้ม ทนมูลลนาคไปดูเห็นชนหมั้นยาวกว่า**สอก** (ศอก) ก็มี **คำเคียด**¹⁸ ก็เอาชนหมั้นมาให้หลานตัวหั้น (อัน) เป็นสากสี ด้วยคำวา (จา) สัจจะปฏิญาณ อันจักเลี้ยงชีวิตแห่งกันด้วย ภินทโยนกวัดตินิกนนั้นขาดเสียแล เมื่อเราได้ข้างसानชนแต่ปางนั้นตัวก็ **ไทย**¹⁹ นั้ก เอาไปป็นกินก็อ้ม **ดีหลี**²⁰ แล หมั้น **ฮอยว่า**²¹ ใหญ่กว่าข้างसान พระยานาคทั้ง ๒ จึง (วิ) **วาด**²² ผิดเถียงกันแลขบเคี้ยวกัดกัน น้ำหนองแส (กั) ชุ่นมัว **สัตว์สิ่งทั้งหลาย**²³ อยู่ในน้ำนั้นตายหมด **เสียง**²⁴ เทวดาผู้เป็นไทยห้ามบ่ฟัง จึงเมื่อไหว พระยาอินทา ให้**ท้าวจตุโลกมา**ขันนาคทั้ง ๒ หนีจากหนองแสหั้นแล

นาคทั้ง ๒ ซ้ำพันเกี่ยวกัน ออกหนีด้วยยกบนดินเป็น **คอง**²⁵ อัน **เล็ก**²⁶ ซิวายนาค **ควัดแม่ น้ำอุงอก**แต่ ๑/๒/๑ นั้นว่า**อูร์งคนที** ความโลกว่า **น้ำอุง (อู)**²⁷ แล ภินทโยนกวัดตินิกน จักควัดแบ่งน้ำเมื่อเมือง**เชียงใหม่** คนจึงเรียก **ชื่อว่า**²⁸ **น้ำพิง (ปิง)** หั้นแล จึงว่า **โยนกวัดตินิกน** ตามชื่อนาคตัวนั้นแล
ทนมูลลนาค **ควัดเป็นแม่ น้ำมาตัดตอยันนทพังฮี (กั้งฮี)** เท่า **เมืองสีโคตรบอง**²⁹ แต่**น้ำอูร์งคนที**มา **ฮอด**³⁰ ทนมูลลนาคตั้งอยู่นั้น จึงได้เรียกชื่อว่า **ทนนที** แปลว่า **น้ำของแล** ดังในน้ำหนองแส นั้น **สัตว์สิ่งทั้งหลาย มีต้นว่า จี่แซ้**³¹ **เต่า ปา**³² ตายมากนั้ก **ผีทั้งหลาย** เห็นก็เอากันมาชุมนุมอยู่ **แคม**³³ น้ำเหนือบก **ทั้งหลายห้องแห่ง** นาคทั้งหลายก็จักดอมเขา **ลวด**³⁴ **กทำ**³⁵ ฮ้ายเป็น **อนตาย**³⁶ แก่นาคทั้งหลาย

17 หมายถึง เม่น

18 หมายถึง ความโกรธ

19 ไทย-ผู้ปริวรรต

20 หมายถึง เน้, แท้, จริง

21 หมายถึง พิว่า, ชะรอยว่า

22 วิวาท-ผู้ปริวรรต

23 สัตว์สิ่งทั้งหลาย-ผู้ปริวรรต

24 หมายถึง หมด, ลิ่น, ทั้งหมด, ทั้งสิ้น

25 คลอง ผู้ปริวรรต

26 หมายถึง ลึก

27 บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กล่าวไว้ใน ไทยสิบสองปันนา เล่ม ๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ.๒๕๔๗) ว่า "...น้ำอูไหลจากเหนือลงมาผ่านเมืองอุเหนือ อูได้ ไปลงสู่แม่น้ำโขงในเขตอินโดจีน". หน้า ๒๔๖.- (สปป.ลาวปัจจุบัน-ผู้ปริวรรต)

28 ในใบลานจาร อู๋ ฐิวา

29 ในเอกสารใบลานจาร เม็งสีเคาตรบอง

30 หมายถึง ถึง, ไปถึง, ตลอด

31 หมายถึง จระเข้

32 ปลา-ผู้ปริวรรต

33 หมายถึง ไก่, ชิด

34 หมายถึง เลข, จึง -เลขกระทำร้าย

35 กระทำ-ผู้ปริวรรต

ภาพถ่ายกลางหนองหาน จังหวัดสกลนคร วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๘, เวลา ๑๕:๓๔:๑๒ น.

๒. นิทานหนองหานหลวง หนองหานน้อย

หนองหานทั้ง ๒ แต่ก่อนไปได้มี หนองพระยามหาสุรอุทกตนนั้นมี **ริทธิ**⁵¹ ถือดาบไปไต่^{๕๒}น้ำมูลลนที แก้วดาบเทิงหัวทนมูลลนาค (ทนมูลลนาค) ตัวนั้นจึงเคียด มา **เกื่อนเพ**⁵² เมืองเสีย คนทั้งหลาย จึงลอย ออกมาตั้งอยู่แคมหนองอันนั้น จึงว่า **เมืองหนองหานหลวง** ตามชื่อพระยาตนนั้นแล **เมืองหนองหานน้อย**นั้น แต่ก่อนไปมีหนอง **ทอว่า**⁵³ **เมืองขุนขอม (ขอม)** ยังมีพระยานาคตนหนึ่ง ชื่อว่า **กุ ทโรทปาปนาค (พุทโรทปาปนาค)** อยู่ หนองบัวบาน มีลูกตัวหนึ่งชื่อว่า **พังคิยะนาค สุวัณณนาค**เอามาเลี้ยง ไว้ พังคิยะนาค ไปคว่าฮอด**เมืองขุนขอมนคร** พังคิยะนาค **นิมิต**⁵⁴ เป็น (กระ) **ฮอกต่อน**ตัวหนึ่ง **ขึ้นตันจิวผ่อ** อยู่คูที่อยู่แห่งตน **นายพาน**⁵⁵ แห่งขุนขอม เห็นก็ยินดีลวดยิงถึก**พังคิยะฮอกต่อน** จึงมาบอกขุนขอมลวดได้ **เถือเอา** ก็ได้ **ขึ้น**⁵⁶ มากหลาย ปันกันกินทั่วเมืองทั้งมวแล พุ ๑/๓/๒ (คริ) **ทโรทปาปนาค** ก็เคียดเอาหมู่นาค แล เจือกงู ไปเกื่อนเพเมืองเสีย คนทั้งหลายฝูงได้กินฮอกต่อนนั้น นาคแลเจือกงูกินเสียแล คนทั้งหลายฝูง บ่ ได้กินฮอกต่อนนั้น ก็ให้ **ป่อย**⁵⁷ พันจากคำตาย ฝูงยัง **ชีวิตัง** เป็นบ้านเป็นเมืองอยู่หั้นแล เจือกงูจึงเอา **ข้าว** **ของ**⁵⁸ ฝูงตายนั้น มาให้ **สร้างอวาสอัยวเฮือน**⁵⁹ อยู่ จึงได้ชื่อว่าหนองหานน้อยหั้นแล

พื้น นิทานแม่ (น้ำ) แล หนองหานแต่ปล้มกับ เมื่อใ้พระเจ้ากุกกุสันธะจักเกิดมี ดังนี้แล

51 ฤทธิ-ผู้ปริวรรต

52 เกื่อนเพ หมายถึง พังมากหลาย

53 ทอว่า-ผู้ปริวรรต

54 นิมิต-ผู้ปริวรรต

55 นายพาน-ผู้ปริวรรต

56 ขึ้นเนื้อ-ผู้ปริวรรต

57 ป่อย-ผู้ปริวรรต

58 ต้นฉบับเอกสารโบราณ เขียน “เข้าของ”

59 สร้างอวาสอัยวเฮือน-ผู้ปริวรรต

หอนางอุสา ในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท เขตอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑, ๑๔:๑๙:๐๐ น.

๓. นิทานพระปรเมศวรตั้งพระพาน (พระปรเมศวรยุทธสุวัณณาค)

ยังมีอดีตนิทานอันนี้ แต่เมื่อ **พระเจ้าโคตรมะ** เจ้าเฮาหนีไปได้เกิด ยังพระยานาคตัวนี้ ชื่อว่า **สุวัณณาค** เกิด⁶⁰ เป็นคำทั้งมว อยู่ในบ่อนนั้น เกิดหล่นตกบ่อนได้ ก็เกิดเป็นบ่อคำที่นั่นแล พระยานาคตัวนี้ มีริทธิ์ได้เป็นใหญ่แก่ **เมืองสุวัณณภูมิ**⁶¹ อันตั้งแต่ก่อนแล อันชื่อว่า **เมืองสุวัณณภูมิ** เอา **เขต**⁶² แห่งนาคตัวนั้นมาว่าแล

ยามนั้น **พระปรเม ๑/๔/๑ สวร** จาก**เมืองอินทปัฐนคร** มาเป็นใหญ่แก่บ้านเมืองที่นั่น บ่ **สักกระ**⁶³ บุษาลี้งดู พระยานาคตัวนั้นเคียดจึงให้น้ำท่วมเสีย คนทั้งหลายจึงไปไหว้พระปรเมศวร จึงสู้แจ้งยังเหตุอันนี้ จึงให้ผู้มีริทธิ์ไปว่าต่อพระยานาค เมืองอันนั้น เมืองอันนี้ พระปรเมศวรมาเป็นใหญ่กว่า **เมืองพระพาน** แล้วว่าตั้งนี้ นาคจึงเคียดว่า พระปรเมศวรบ่สู้จักเกิดนำ ตัวกูบ่ตายมากุมคอกูถากเกิด **สัง**⁶⁴ **ตาย**⁶⁵ ฅิว่าอยากได้เมืองพระปรเมศวรมา **แล้ว**⁶⁶ กูก่อน **ค้นว่า**⁶⁷ หาก **แพ**⁶⁸ กูยามไต่ ก็จึงเอาเมืองเทิน ก็จักเวียนเป็นภูเป็นดอย ไว้ให้เป็นเวียงเมืองกงพานแล

ว่าดังนั้น คนใช้ผู้นั้นคืนมา **คอบ**⁶⁹ พระปรเมศวรจึงถามว่า จักไปแล้วกันที่ใดจา พระยานาคจึงว่าไปแล้วกันทางอากาศ **พุน**⁷⁰ เทิน พระยานาคบ่ได้เมื่อแล้ว **ทอกทำริทธิ์ขึ้นแล้ว** พระปร ๑/๔/๒ (ค) เมศวรถือ**คันไชยสี** ตัดหัวพระยานาค ขาดหัวหนึ่งเกิดมี ๒ หัว ขาด ๒ หัวเกิดเป็น ๔ หัว ตัด ๔ หัวเกิดเป็น ๘ หัว **ตาบ**⁷¹ ต่อเท่าฮ้อยหัว พันหัว หั้นแล

ยามนั้น พระปรเมศวร แค้น **อิด**⁷² หัวเสีย จึงลงมายังอยู่หั้นแล เลายังมีหลานพระยานาคตัวนี้ ชื่อว่า **กุทโรทนปาปนาค** (พุทโรทปนาค) แสงมักเคียด ฮู้เกื่อนบ้านเพเมืองหล่มเพเสียดังนั้น ก็ผิดสุวัณณาคแต่ก่อนนั้น จึงมาบอกแก่พระยาปรเมศวรว่า **สุวัณณาค** แล้วทางอากาศด้วยริทธิ์ตาย ตัวท่านหากนิมิตเป็นงูตัว ๑ อยู่ **ลุ่ม**⁷³ **พี**⁷⁴ แล แม่นแล้วกันสิ่งใดก็ตีบฮู้แพท่านแล **ค้นว่า** **แพ** (ชนะ) งูตัวน้อยลุ่มพี ริทธิ์เทิงอากาศนั้น

60 เกล็ด-ผู้ปริวรรต

61 สุวรรณภูมิ-ผู้ปริวรรต

62 เขต-ผู้ปริวรรต

63 สักการะ-ผู้ปริวรรต

64 หมายถึง อะไร, ทำไม

65 หมายถึง เปล่า, เสียเปล่า

66 หมายถึง รบ, รบศึก

67 ครันว่า-ผู้ปริวรรต

68 หมายถึง มีชัยชนะ

69 หมายถึง บอกเล่า

70 หมายถึง อยู่โน้น

71 ตราบ-ผู้ปริวรรต

72 หมายถึง เหนื่อย, ระอา, อ่อนใจ

73 หมายถึง ไต้, ข้างล่าง, ที่ต่ำ

74 หมายถึง นี้, ที่นี่

ก็ระงับ กับ⁷⁵ หายเสียแล พระปรเมศวรแจ้งคำ รหัด⁷⁶ ดังนี้ จึงเอาพังพอนต่อมา สบ⁷⁷ ด้วย มน⁷⁸ ขึ้นแล้ว
เทิ่ง⁷⁹ อากาศ ตัวจึง ผก⁸⁰ อยู่ล้อมที่นึ่ง จึงเห็นสุวณณาค นิमित⁸¹ เป็นงูน้อยตัวนึ่ง กงหลังอยู่ที่หว่าง ๑/๕/๑ ฎ
หั้น พระปรเมศวรถือคันไชยสี่เข้าไป สุวณณาคเห็น ไวใจ (?) ปรเมศวรแพ้ จึงละเพศเป็นงูน้อยนั้นเสีย เข้า
มา โยม⁸² ขาบไหว้ พระปรเมศวรจึงแกวงสี่คันไชยว่า ฎเวียน ว่าดังนี้

สุวณณาค เล่าคิดฮอดคำสัจจะแต่ก่อน จึงออกมาเวียนด้วยวิธีอธิฐาน ให้เป็นภูเป็นดอยอ้อมเมืองสุวณ
ณมม เป็นกงพานคานไว้หั้นแล ฎอันบ่อนั้น จึงได้ชื่อว่า ฎพาน หั้นแล คำอันว่าบู้จักเกิดนำตัวบตาย มา
กุมคอกากเกิดสังคตาย คำอันนี้จึง เว้า⁸³ มาเท่ากาลบัดนี้แล แต่นั้นพระปรเมศวร พระนารอด จึงปง⁸⁴ พระพาน
เป็นใหญ่ ในที่นั้นหั้นแล

ยามนั้น บารตมาชู้เอานางอุสา พระพานเล่าเคียด สุวณณาคมีคำ ชีตักวงจกติ ออกมาช้อยพระ
พานแล ขึ้นเมื่อเกี่ยวบารตลงจากปราสาทนางอุสา ให้พระพานข้งไว้เทดพระปุนารายจก สวาด⁸⁵ ๑/๕/๒ (ค) ทิ
ยายมน เป้าหอยสังข์เรียกเอาพระยาครุด ขวี⁸⁶ ไปแล้ว ยาด⁸⁷ เอาได้บารตแล้ว มาชู้ (สู้?) เลี้ยวพระพาน
สุวณณาค จึงบอกให้พระพานไปตั้ง พนเล็ก⁸⁸ เพียง กระดาน⁸⁹ หินท้ายเวียงเบื้องไต้ นั้น เล่าไปบอกบารตให้
ว่าแก่พระกิตนาราย (กฤษณ์นารายณ์) ตั้ง ทับเล็ก⁹⁰ เวียนน้ำแคะน้ำที่อยู่แห่งตน แล้วให้พระกิตว่าดังนี้
พระนารายขึ้นเทิ่งฎเวียน ยิงทนู (ธนู) อย่าได้ ถก⁹¹ ถอดเล็กอันตั้งนั้น หากมีไชยแล้วดั่งนั้น สุวณณาคเล่า
อยู่ ช้อย⁹² พระพานด้วย บังลับ⁹³ ใ้⁹⁴ เมื่อจกแล้วกันนั้น

75 กลับ-ผู้ปริวรรต

76 รหัด-ผู้ปริวรรต

77 หมายถึง เสกมนต์

78 มนต์-ผู้ปริวรรต

79 เทิ่ง หมายถึง บน, เหนือ, สูง

80 หมายถึง แอบ, ซ่อน, ดัก

81 นิรมิต-ผู้ปริวรรต

82 หมายถึง ขอม, ขอมแพ้

83 หมายถึง พุด

84 หมายถึง ให้

85 สวด-ผู้ปริวรรต

86 ชู้-ผู้ปริวรรต

87 หมายถึง แย่ง, ชิง

88 หมายถึง พลศึก

89 กระดาน-ผู้ปริวรรต

90 ทับเล็ก-ผู้ปริวรรต

91 หมายถึง ก้าว, ยก

92 หมายถึง ช่วย

93 หมายถึง อำพราง

บารต จึงว่าต่อพระกัตตินารายว่า พระปู่เจ้าจึงตั้งทัพนำแควมน้ำ จึงขึ้นอยู่เทิงภูภูเขาเวียน ยังเมื่อเป็นดัง
พระยานาคปดั่งนั้นแล้ว พระกัตติจึงตามคำบารต แล้วก็จึงยิง ถิก⁹⁵ พระพาน **ชะเต็น**⁹⁶ ตกจาก **รด**⁹⁷ (บารต)
จึงยิง **ป็น**⁹⁸ ไปเอาพระพานขึ้นห้อย (ทำย) รดหั้นแล
ส่วน (บ่อน) เลี้ยวกันนั้น จึงเรียกชื่อว่า **แก่งซาก** มาเท่ากาลบัดนี้แล
น้ำส่วน (บ่อน) สุวัณณนาคอยู่นั้น ๑/๖/๑ ฮู้จึงว่า **ภูเวียน** ด้วยเหตุอันนั้นแล

พระปรเมศวร พระนารอด (นารท) จึง **อนิถาน** เป็น **อัสสัมถถานา** (จึงว่าสถานที่นี้เป็นสถานอัน
ประเสริฐ) ตั้ง **ฮัว**⁹⁹ เวียง ส่วน (บ่อน) นั้น **ฮ้อยเอ็ดเมือง** มาเอาบได้แล ผิดว่า พระพานบ่เป็น**ราชวงสา**
พระปรเมศวรแท้ สุวัณณนาคเล่าจักช้อยให้แพ (ชนะ) พระกัตตินารายหั้นแล ผิดว่า พระพานบ่ออกนอกเวียง
เลี้ยวตามคำสุวัณณนาคแลตั้งอยู่ในเวียงหั้น เป็น **อัสสัมถถานะ**แท้ พระกัตตินารายบ่แพหั้นแล
กล่าว **บัน**¹⁰⁰ (พระ) **ปรเมศวร ปุก (ปลุก) พระพานเป็นใหญ่** แล้วเท่านั้นแล ฯ

94 ไกล-ผู้ปริวรรต

95 หมายถึง ถุก

96 หมายถึง กระเต็น

97 รด-ผู้ปริวรรต

98 หน้าไม้-ผู้ปริวรรต

99 หมายถึง รัว

100 หมายถึง บท